

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research
Cilt: 11 Sayı: 60 Yıl: 2018 Volume: 11 Issue: 60 Year: 2018
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581
http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2018.2775

STALİN TASFİYELERİNİN BİR TANIĞI OLARAK “NEHİR KIYISINDAKİ EV” “THE HOUSE ON THE EMBANKMENT” AS A WITNESS OF LIQUIDATION OF STALIN

Eda H. TAN METREŞ**

Öz

Rusya tarihinde 1930-1953 yılları, Stalin rejimi ve beraberindeki tasfiyelerin yanı sıra II. Dünya Savaşı ve sonrasındaki zorlu süreçleri de kapsar. Siyasi muhalifleri ortadan kaldırma yöntemi olarak Sovyetler Birliği'nin kurulduğu günden itibaren mevcut olan tasfiyeler, bu tarihlerde ağırlık kazanır. İdeolojik bir karalama politikasıyla *halk düşmanı (враг народа)* ilan edilen pek çok kişi bu dönemde katledilir, aile üyeleri ise ya toplama kamplarına gönderilir ya da halk düşmanının yakını damgasıyla toplumun dışladığı kimselere dönüşür. Bu anlamda henüz 1920'li yıllarda devlet adamları ve onların ailelerinin konut ihtiyacını karşılamak için inşa edilen “Nehir Kıyısındaki Ev” (Дом на набережной), ülkede yaşanan tasfiye sürecine tanıklık etmiş önemli bir bellek mekânıdır. Kendi tuhaf hikâyesiyle çevresine korku salan bu bina, sakinlerinin bir araçla zamansız saatlerde alınarak geri gelmeyişi gibi pek çok hikâyeyi kalın duvarları ardında saklar.

Dönemin karamsar havasını simgeleyen bu bina, yaşananlara bizzat tanıklık eden yazar Yuri Valentinoviç Trifonov'un aynı adı taşıyan eseriyle edebiyatta da yer bulur. Bu çalışmada 1937-1938 büyük terör yıllarına ev sahipliği yapan “Nehir Kıyısındaki Ev” *tarihsel süreci* ve bir çağı kendi içinde taşıyan *bireysel yazgıları* bir arada tutan mekânsal bir odak olarak, sosyo-tarihsel bir çerçevede ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nehir Kıyısındaki Ev, Tasfiye, Stalin, Yuri Trifonov.

Abstract

The period of 1930-1953 in Russian history contains not only the regime of Stalin and his liquidations, but also the World War II and following rocky roads. The liquidations, which had existed since the establishment of the Soviet Union, gained importance at the given dates as a method of the annihilation of the political opponents. Many people, declared “public enemy” by ideological defamation policy, were slaughtered in this period, but the family members were sent to the Soviet camps or turned into pariahs by the imprint of the public enemy's relative. In this sense, “The House on The Embankment” which was built in the 1920s to meet the housing need of the statesmen, members and their families is an important memory space that has witnessed the process of liquidation in the country. This house, which gives a fear to its surroundings with its own strange story, keeps many stories behind its thick walls as the picking up inhabitants at the eleventh hour were not taken back home.

This house, which symbolizes the pessimistic atmosphere of the period, has a repercussion in literature too with the namesake work of the writer Yuri Valentinovich Trifonov who personally witnesses the living. In this study “The House on The Embankment”, which hosts the years of the great terrorism in 1937-1938 has been dealt with a socio-historical framework as a spatial focus that brings together the historical process and the individual fate bearing an age in itself.

Keywords: The House on the Embankment, Liquidation, Stalin, Yuri Trifonov.

Giriş

İosif Stalin'in iktidara gelmesiyle, izlediği politikaların bir sonucu olarak 1930-1953 yılları gerek siyasi, gerek toplumsal, gerekse demografik anlamda bir dönüşümü ifade eder. *Tepeden devrim* olarak adlandırılan bireyselden kolektif ekonomik faaliyete geçiş süreci, yüzyıllar içinde ortaya çıkmış bir yaşam tarzına kapılarını kapatarak toplumsal anlamdaki ilk dönüşüme zemin hazırlar. Bu politikanın amacı, Rus tarım ekonomisinin geleneksel yapısını ifade eden milyonlarca ayrı ve küçük tarım alanını kamulaştırılmış, büyük toprak ünitelerine çevirmektir. Sovyet tarım-sanayi sektöründe “kolektivizasyon” (коллективизация) adıyla anılan bu uygulamanın bir sonucu olarak 1932-1933 yılları arasında köylerde kıtlık meydana gelir. 1933 yılında milyonlarca köylü açlıktan ölümlerine uğruken Sovyet hükümeti yurt dışına on sekiz milyon kental buğday ihraç etmeyi

*11-12 Mayıs 2017 tarihleri arasında Giresun Üniversitesi'nde düzenlenen 1. Uluslararası Dil Sanat ve İktidar Sempozyumunda sunulan bildirinin genişletilmiş biçimidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü, edahtan@akdeniz.edu.tr

sürdürür (Onay, 2007, 183). Kıtık faciasına rağmen, devam ettirilen kolektivizasyon sürecinde kulak (кулак)* adı verilen işleme yöntemiyle iktidarın karşısında yer alan kesim tutuklanır ya da sürgün edilir. Bu süreçte rejimin yok etmek istediği herkes *kulak* olarak damgalanmış, çok sayıda tarım uzmanı dâhi *kulak* olmakla suçlanarak Sibirya'ya sürülmüştür (Soloyed, 2006, 177). Parti içindeki muhtemel muhalifleri tasfiye ederek iktidardaki koltuğunu sağlamlaştırmak, bunun yanı sıra; üretim araçlarına sahip sanayileşmiş bir toplum inşası hedefiyle uygulamaya koyduğu politikalarda halkın koşulsuz katılımını görmek isteyen İ. Stalin, bir sonraki hamlesiyle toplumu hedef alır. Bu anlamda 1937-1938 yılları, İ. Stalin'in otuz üç yıllık iktidarının en büyük baskı süreci olarak kabul edilir. Bu iki yıl içinde yargılananların %33,1'i tutuklanır, %87,5'i ise en ağır şekilde cezalandırılır (Ribakovski, 2013, 88). Rusya tarihinde kara bir leke olarak yer bulan tasfiye süreci, Orta Çağ Avrupa'sının utanç vesikası kabul edilen engizisyon mahkemelerini anımsatır.

Büyük Terör'e Uzanan Tasfiye Süreci

1937-1938 yılları; göstermelik mahkemelerde birkaç dakikaya sıkıştırılan yargılamalar sonrasında infaz edilen ya da GULAG** toplama kamplarına gönderilen milyonlarca insanın yazgısı üzerinde söz sahibi olur. "Halk düşmanı", "halk düşmanın babası/oğlu" gibi işlemlerle tüm toplumun potansiyel suçlu haline getirildiği bu iki yıllık süreç Rusya tarihinde "büyük temizlik" (большая чистка), büyük terör (большой террор) ve "yejovşçina" (ежовщина)*** sözcükleriyle anılır. Belirtilen süreçte 680 bin kişi infaz edilir; kurşuna dizilmek suretiyle infaz edilen bu insanlar, izlenen politikanın ilk grubunda yer alır. 1,5 milyon insan ise tutuklanır. Mahkûmların oluşturduğu ikinci grupta yer alan bu insanlar maruz kaldıkları ağır koşullar altında yaşam mücadelesi verirken çoğunlukla ya sakatlanırlar ya da iyileşmesi güç hastalıklar nedeniyle yaşamlarını yitirirler (Lyaguşkina, 2012, 31). Asılsız suçlamalarla cezaya çarptırılan pek çok devlet adamı, asker, tanınmış bilim insanı, farklı sanat dallarının temsilcileri, köy halkı, sıradan ya da tanınmış pek çok kişi bu sürecin mağduru olur.

Büyük terörün başlangıç tarihi, seçime tabi tutulmaksızın Parti'nin üst kurulu tarafından alınan Temmuz kararlarıyla bağlantılıdır. Kararnamede İ. Stalin ve V. Molotov'un imzası bulunur (Ribakovski, 2013, 132). Büyük terör tek başına değerlendirilebilecek bir süreç değildir, birkaç cezalandırma operasyonu ile ilişkili bir oluşumdur. Bunlardan; "yejovşçina" olarak anılan sürecin başlangıcıyla ilişkilendirilen operasyon 30 Temmuz 1937 tarihinde etkisini göstermeye başlar. 00447 nolu "Önceden Kulak Olarak Fişlenmişlerin, Ağır Suçluların ve Diğer Anti-Sovyet Yanlılarının Cezaya Çarptırılmaları Operasyonu Hakkında" (Об операции по репрессированию бывших кулаков, уголовников и др. антисоветских элементов) başlıklı kararname bu tarihte yürürlüğe girer. Bu talebe uygun bir biçimde 5 Ağustos 1937 tarihi itibarıyla Sovyetler Birliği'nin kenar bölgelerinde, özellikle özerk cumhuriyetlerde yasal olmayan bir işleme operasyonu başlatılır. Her bir cumhuriyet ya da bölge belirtilen ilk grup (infaz edilecekler) ve ikinci grup (hapisanelere ya da kamp düzeneklerine gönderilmek üzere) için kendi tutuklu sayısını gösteren bir kota oluşturur. Kota belirleme konusu yetkililerin inisiyatifine bırakılır (Lyaguşkina, 2012, 32). Gelen ihbarlar doğrultusunda oluşturulan veriler Ağustos 1937 itibarıyla dört aylık bir süre içinde 268.950 kişinin tutuklanmasını öngörür, bunlardan 75.950'si kuşuna dizilmek suretiyle cezalandırılacak olan gruba dâhildir. Başlangıçta çoğu insan yargılama, soruşturma olmaksızın siyasi suçlu addedilip tutuklanır. Moskova Bölgesi'nden 35 bin, Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nden 28 bin, Batı Sibirya Bölgesi'nden 17 bin, Leningrad Bölgesi'nden ise 14 bin kişi tutuklanır. Bu veriler doğrultusunda ön plana çıkan rakamsal değerler, asıl konunun gerçek halk düşmanlarının ortaya çıkarılması değil, onların ifşa edilmesinde dikkate alınan kota uygulaması olduğunu belgeler. Bu karar mekanizmasının oluşum sürecini ve uygulanışını değerlendiren tarih araştırmacısı Oleg Hlevnyuk, kitlesel tutuklamaların başlangıçta NKVD**** listesine göre gerçekleştirildiğini, göstermelik de olsa yapılan soruşturmaların ise bu sürece daha sonra dâhil edildiğini ifade eder (Aktaran: Ribakovski, 2013, 133). Bu süreçte

* Kulak (кулак): Kolhozlara dâhil olmak istemeyen varlıklı köylüler bu şekilde fişlenir. Bkz.: Yu. Yemelyanov (2015). *Stalin. İktidarın Zirvesinde*. Çev. O. Uravelli, Ankara: Lena Yayınları. s. 30-33.

** GULAG: Hapishaneler ve Kamplar Baş İdaresi (Главное управление лагерей и мест заключения). N. Yu. Şvedova. (2008). *Tolkovny slovar russkogo yazıka*. Moskva: Rossiyskaya akademiya nauk. s. 176.

*** Yejovşçina (ежовщина) ifadesi dönemin NKVD başkanı Nikolay Yejov'la ilişkilidir, 1937 yılında başlatılan kanlı temizliğin kilit isimlerinden olan Yejov'un etkin olduğu bu tarihler Sovyet araştırmacılar tarafından "yejovşçina" olarak adlandırılır. Bkz.: A. Polyanski. (2001). *Yejov. İstoriya 'jeleznogo narkoma'*. Moskva: Veçe, Aria. s. 10-15.

**** NKVD (НКВД): İç İşleri Halk Komiserliği (Народный комиссариат внутренних дел) Bkz.:Yuriy Yemelyanov (2014). *Stalin. İktidara Giden Yol*. Çev. O. Uravelli, Ankara: Lena Yayınları. s. 9.

gerçekleştirilen soruşturmalarda önemli bir yer edinen *ihbar etme* ise zamanla bir salgına dönüşür. Hayatta kalmak isteyen pek çok insan toplantılarda, mitinglerde yakınlarını ele verir, aralarında kan bağı olmasını dâhi yok sayan onlarca kişi bu halkaya dâhil olur. Büyük terör yılları üzerine incelemelerde bulunan İrina Semenenko, ülkedeki atmosferi şu sözlerle anlatır:

“İnsanlara ihbarda bulunmaları şart koşuluyordu. Böylelikle içinde korku barındıran bu atmosferde böyle bir silah, şahsi hesaplaşmalar için kullanılmaya başlandı. İş arkadaşları, komün dairelerden komşular, tanıdık ahbablar kurban olurken; basmakalıp sözler ya da özellikle ülkenin yöneticisi ‘yanılmaz’ lidere yönelik yapılan eleştiriler tutuklama nedeni olabilirdi. Tüm kurum ve kuruluşlarda, çalışma arkadaşlarını gözlemlemek ve izlemek üzere gizli servis çalışanları bulunmaktaydı.” (Semenenko, 2011, 187).

İhbarlar, iftiralar ve niteliksiz araştırmalar sonrasında karalanan, toplumdan dışlanan insanların söz hakkının olmadığı bu süreçte, “halk düşmanı” nitelmesi nedeniyle yaşanan dram ve hissedilen endişe, tüm bunları bizzat tecrübe eden insanların kaleme aldığı günlüklerle bugüne taşınır. Yaşananları kâğıda dökmek, dönemin koşulları altında büyük tehlike taşısa da Korney Çukovski, Mihail Prişvin, Mihail Bulgakov ve Olga Berggolts gibi isimlerin kalemlerinden çıkan günlükler birer belge niteliğindedir.

Kimi zaman herhangi bir üst mahkemenin ya da savcının onayı olmadan gerçekleştirilen tutuklamalar, yasal bir görüntü oluşturmaya da yukarıdan iletilen bir emirle uygulamaya konur. Bunun yanı sıra, eşlerinin ya da çocuklarının tutuklandığı bilgisini alan kadınlar, yakınlarının hangi hapisanede tutulduğunu öğrenmek için günlerce uğraşır. Moskova’da gerçekleştirilen tutuklamalarda ailelerin ilk uğrak yeri Kuznetskiy most (Кузнецкий мост) 24 numaralı binada bulunan danışma merkezi olur; ardından Sokolniki (Сокольники), sonrasında Taganka (Таганка), Butırka (Бутырка) ve son olarak Lefortovo (Лефортово) askeri hapisanesi şeklinde bir sıralama izlenir (Konkvest, 1974, 540). Ancak ilk seferde haber almak mümkün olmadığından bu döngü birkaç kez tekrarlanır. Hapishane kapısında bekleyen yüzlerce kadından yalnızca biri olan şair Anna Ahmatova, sevdiklerini kaybeden milyonlarca anneden ve eşten söz ettiği “Ağıt” (Реквием) adlı eseriyle onlarca insanın sesi olur. Eserin “Önsöz Yerine” (Вместо предисловия) başlıklı bölümünde, şiirin yazılış nedenini anlatan A. Ahmatova, hem bireysel duyguları hem de haksız tutuklama ve cezalara boyun eğmek zorunda kalan geniş bir kitlenin duygularını yansıttığını şu sözlerle ifade eder:

“Yeşov’lu korkunç yıllarda Leningrad’teki hapishane kuyruklarında on yedi ayımı geçirdim. Bir gün birisi beni ‘tanıdı’. O zaman elbette adımları yaşamında hiç duymamış, arkamda duran dudakları morarmış bir kadın, hepimize özgü o donukluktan sıyrıldı ve kulağıma (oradayken herkes fısıltıyla konuşurdu): -Tüm bunları yazabilir misiniz? diye sordu. Ve ben de: -Yazabilirim, dedim. İşte o anda bir zamanlar var olan, gülümseme gibi bir şey geçti yüzünden.” (Aktaran: Günel, 2001, 141).

Yazar Aleksandr Fadeyev’in Anna Ahmatova ve Nikolay Gumilyov’un oğulları Lev Gumilyov’un tutuklanmasıyla ilgili kaleme aldığı bir mektup şöyledir: “Askeri Başsavcılık makamına... Entelektüel yazarlar ve bilim cemiyeti onun tecridinin haklılığı konusunda şüphe duyuyor... L. N. Gumilyov’un çalışmalarının soruşturulması sırasında (babası N. Gumilyov artık hayatta olmadığına o henüz dokuz yaşında olsa da) ‘Lev Gumilyov’un A. Ahmatova ve N. Gumilyov’un oğulları olarak karşıt eylemlerde bulunabilecek ‘münasip’ bir isim olduğu da hesaba katılmalı.” (Aktaran: Konkvest, 1974, 540). Mektuptan anlaşıldığı üzere L. Gumilyov da halk düşmanı bir babanın oğlu olarak bu dönemin kurbanları arasında yer alır.

Ekim 1938’de NKVD’nin yeni kararnamesiyle mahkûmların eşlerinin yargı süreci başlar. Yalnızca; eşleriyle karşı-devrimci faaliyetlerde bulunan ya da yapılan soruşturma sürecinde anti-sovyet yaklaşımda olduğu saptanan kadınlar cezalandırma sürecine dâhil edilir. Çalışma kamplarına gönderilen kadınlar 8-10 yıl arası bir cezalandırmaya tabi tutulur, halk düşmanının yakını damgasıyla hüküm giymiş bu insanlar rejimin kararıyla, bu süre zarfında yakınlarıyla yazışma hakkından mahrum edilirler. Politbüro’nun* Temmuz 1937 kararnamesiyle mahkûmların yetim kalan çocukları için de bir düzenleme yapılır. Ailelerinin cezalandırılması sonrasında, kimsesiz kalan on beş yaşından küçük çocuklar devlet gözetimi altında yetiştirilir. Eğer çocuklar on beş yaşından büyükse, muhtemel bir tehlike olarak değerlendirildiklerinden ya kamplara gönderilirler (30’lu yılların sonlarında GULAG sistemi 50’den fazla kampa, 420’nin üzerinde ıslah evine, reşit olmayanlar içinse 50 koloniye sahiptir) ya da iktidarın belirlediği özel yerleşkelerde ikamet ettirilirlir (Rıbakovski, 2013, 154-155).

* Siyasi Büro (Политическое бюро). Bkz.:Yuriy Yemelyanov (2014). *Stalin. İktidara Giden Yol*. Çev. O. Uravelli, Ankara: Lena yayınları. s. 9.

Rus toplumsal yaşamını derinden etkileyen bu hassas süreç nedeniyle, bazı Parti üyeleri iktidara geldikleri zaman vaat ettikleri insancıl toplum inşası konusunda karşılaştıkları manzaradan ötürü rahatsızdır. Aralarında İ. Stalin'in kişiliği ve kullandığı yöntemler konusunda ciddi şüpheleri olanlar da vardır (Hosking, 2011,632-633). Kolektivizasyon ve sanayileşmeyi kitlesel fakirliğe, ahlaki bozulmaya neden olan ve kırsal kesimdeki nüfusun azalmasıyla sonuçlanan maceracı bir girişim olarak nitelendiren Mihail Riyutin, bu görüşleri nedeniyle Partiden ihraç edilir ve tutuklanır. İ. Stalin, onun idamını ister, ancak Sergey Kirov ve beraberindeki Politbüro üyelerinin karşı talepleriyle M. Riyutin on yıl hapse mahkûm edilir. Bu durum Parti içindeki ilk polemik olarak önem taşır (Hosking, 2011, 634). Nitekim 1930'lu yılların başında bütün Parti belgelerinde, konuşmalarında ve Parti liderinin yazdığı makalelerde ortak bir dil kullanıldığı gözlemlenir. Ortak bir üslubun zorunlu hale getirildiği bu süreçte farklı yaklaşımda bulunan herkes *sapma* içinde olmakla suçlanır ve Parti yönetiminde ilerleme şansından mahrum edilir. Kendi hamilik ağını kurmaya çalışan bu isimler İ. Stalin için birer *düşmandır*. Bu doğrultuda hareket eden İ. Stalin, Parti içerisindeki bütün muhtemel muhalifleri yerlerinden ederek güvenli bir ortam oluşturmaya karar verir. Bu süreçte Parti içinde gerçekleştirilen fişleme politikasını 1917 yılı sonrasındaki durumla karşılaştıran araştırmacı Karolina Soloyed, zamanla oluşan değişimi şu sözlerle ifade eder: "1917 yılı sonrasında Rusya'da kimlerin Sovyet Hükümeti yanlısı olduğu, kimlerinse bundan korku duyduğu üzerine bir araştırma yapıldı. Ancak hiçbir şekilde bu kimselerle ilgili 'halk düşmanı' gibi belirgin bir niteleme yapılmamıştı." (Soloyed, 2006, 177). S. Kirov'un katledilmesiyle, 1921 yılı itibarıyla durdurulan kızıl terör, tekrar varlık göstermeye başlar. Özellikle 1936-1938 yılları arasındaki tasfiyelerin kapsamı çok büyüktür. Daha önceki baskı politikalarında olduğu gibi beyaz muhafızlar veya eski rejimin kalıntılarına karşı değil, Parti üyelerine yönelik bir tasfiye söz konusudur (Orlov, 2011, 375). Bu kargaşa süreci "Rusya Tarihi" adlı çalışmada şu sözlerle aktarılır:

"1936-1938 yılları arasında Moskova'da üç göstermelik mahkeme düzenlendi. Bu süreçte üyeler açıklanamaz bir şekilde ortadan kaybolurken aralarında Zinovyev ve Kamanyev'in de bulunduğu on altı Bolşevik lider 1936 yılında, on yedisi daha 1937 yılında ve aralarında Buharin ve Rıkov'un olduğu yirmi bir lider 1938 yılında mahkemeye çıkarıldı. Şüpheliler casusluk, emperyalistler, faşistler ve Troçki'nin hesabına terör, Stalin'e suikast girişimi, Sovyet devletini yıkmak, kapitalist düzen kurmak ve Almanya ve Japonya'nın yardımıyla SSCB'yi parçalamakla suçlandılar. Her seferinde şüpheliler bu inanılmaz suçlamaları itiraf ettiler, dördü dışında hepsi idam edildi. Tarihçiler ve gözlemciler bu itirafların sebebini araştırmaktadır" (Riasanovsky vd.,2011, 547).

İstatistikler olmadığından büyük terörün kapsamının ölçülmesi zordur, ancak boyutları hakkında fikir sahibi olunabilir. 1936 ve 1938 yılları arasında Devrim öncesi döneme mensup Bolşevik liderlerinin neredeyse tümü öldürülür. Parti içindeki muhalif grupların birine katılan veya basitçe İ. Stalin'i eleştirmiş olanlar infaz edilir. 1934 yılında Merkez Komitesi üyelerinin %80'i intihar eder veya idam edilir. 1934 yılındaki 2,8 milyon üyenin bir milyon kadarının tutuklandığı tahmin edilmektedir (Semenenko, 2011, 548). Orduda Mareşal Mihail Tuhaçevski ve yedi üst subay yaşamını yitirir. Memurlar, subaylar, mühendisler, entelektüeller, sanatçılar ve yazarlar korku içindedir. Büyük terörün kurban listesinde tanınmış yazarlar, şairler, ressam, farklı sanat dallarının temsilcilerinin okurları, dinleyicileri, izleyicileri ve bilim insanları yer alır. Osip Mandelştam, Boris Kornilov, Arseni Vvedenski, Daniil Harms, Titsian Tabidze gibi şairler; İsaak Babel, Boris Pilnyak gibi yazarlar; yönetmen Vsevolod Meyerhold, filozof Pavel Florenski ve Gustav Şpet, ressam Vera Yermolayeva tutuklanmaları sonrasında öldürülen tanınmış isimlerden yalnızca birkaçıdır (Semeneko, 2011,186). İlerleyen yıllarda bu döneme kıyasla daha şanslı addedilebilecek yazarlar göç ederek rejimin karanlık yüzünün etkisinden kurtulma şansı bulabilir. Rusya'da daha önce tematik göçler yaşanmışsa da göç sözcüğü Rus insanı için Ekim Devrimi'nden sonra anlam bulur (Çaylak, 2016, 231). Nitekim Devrimden sonra kurulan yeni toplum düzeninde kendisine yer bulamayan pek çok sanatçı ve aydın, ülkede ortaya çıkan kargaşa ortamının düzelmesini beklemek amacıyla kısa süreliğine yurt dışına çıkmış, bunlardan büyük bir çoğunluğu bir daha vatanına dönememiştir (Üçgül, 2006: 119).

İkinci grup adı altında, "GULAG" olarak ifade edilen NKVD kamp ağına sevk edilmiş mahkûmlar ise bu hassas sürecin diğer bir tarafını oluşturur. Bu kamplar, esas olarak iki fonksiyonu yerine getirir: Rejim karşıtlarını cezalandırmak ve mahkûmların bedava işgücünü sistemli bir şekilde kullanarak sanayinin gelişimine katkı sağlamak. GULAG'larda bulunanların büyük bir çoğunluğu siyasi mahkûmlardır. Buralarda tutuklu bulunanların sayısı 1930 yılında 179 binden 839 bine, 1935 yılında ise 996 bine ulaşır (Orlov, 2011, 376). Farklı kaynaklardan edinilen rakamsal değerler bu zamana kadar çalışma kamplarında yaklaşık 20 milyon mahkûmun bulunduğunu, ancak büyük terör yıllarında 7 milyon insanın yargılanıp 4 milyon insanın ise infaz

edildiğini gözler önüne serer. *Baskı* sözcüğünün farklı bir anlam kazanıp var olan sistemin dışında bir karaktere büründüğü bu süreçte halk düşmanı kabul edilip yargılanmak, cezaya çarptırılmak veya toplama kampına gönderilmek her insanın her an karşı karşıya kalabileceği bir durum haline gelir. İ. Stalin'le veya iktidarla ilişkilendirilen bir anekdot veya şaka tutuklanma nedeni sayılabilir. Bu bağlamda fantastik nedenlerle gerçekleştirilen tutuklanma hikâyelerini kaleme alan Aleksandr Soljenitsın'ın "Gulag Takım Adaları" (Архипелаг ГУЛАГ) adlı eseri dönemi yansıtan bir belge niteliğindedir. Çözülme (оттепель) döneminde, yasal olmayan bir şekilde cezaya çarptırılmış pek çok kişinin itibarı iade edilir. Bu süreçte yayımlanmasına müsaade edilen A. Soljenitsın'ın "İvan Denisoviç'in Bir Günü" (Один день Ивана Денисовича) adlı eseri ise Stalin terörünün gerçeklerini gözler önüne seren ilk çalışmadır (Soloyed, 2006, 178). 1956-1964 yılları sonrasında, 1989 yılında ülke içindeki sessizliğe bir kez daha son verilerek geçmişi çözümleme süreci başlatılır. A. Soljenitsın'ın "Gulag Takım Adaları" adlı eseri bu süreçte yayımlanır. Benzer bir biçimde toplama kamplarındaki düzeni ve mahkûmların yaşamlarını ele alan Varlam Şalamov'un "Kolıma Hikâyeleri" (Колумские рассказы) adlı eseri de okurla bu dönemde buluşur. Yevgeniya Ginzburg'un "Sarp Rota" (Крутой маршрут), Yevfrosiniya Kers'in "Kaşa Sanatı" (Наскальная живопись), Anatoli Ribakov'un "Arbat Çocukları" (Дети Арбата) gibi eserleriyle büyük teröre dair gerçekler gün yüzüne çıkarılır. Benzer bir biçimde, tüm Rusya'nın acı bir şekilde tecrübe ettiği tasfiye dönemine bizzat tanık olan yazar Yuri Trifonov da bu tarihsel süreci dramatik bir malzemeye dönüştürdüğü "Nehir Kıyısındaki Ev" adlı eseriyle yaşanmışlıklara ışık tutar. Böylelikle fişleme, damgalama aracı olarak insanların bilicinde yer eden "halk düşmanın babası/oğlu/kardeşi" gibi nitelermelerin tüm toplumu potansiyel bir suçlu haline getirdiği bu algı politikası, edebiyatta da yer bulur.

"Nehir Kıyısındaki Ev"

"Nehir Kıyısındaki Ev", kendi korkunç hikâyesiyle Vodootvodny kanalından (Водоотводный канал) Bersenevskaya kıyısına (Берсенеvская набережная) kadar uzanan Serafimoviç sokağındaki (улица Серафимовича) 2/20 nolu yüksek bina. Moskova devlet camiasındaki isimlerce bu bina "1 Nolu Ev" olarak da adlandırılır. 1920'li yıllarda Ekim Devrimi ve İç Savaş sonrasında, ülke içinde çeşitli düzenlemeler yapılmaya başlandığı zaman hükümet çalışanları ve onların aileleri için büyük bir konut kompleksi yapılması kararı alınır. Bu nedenle Kremlin'in alt tarafındaki arazi tahsis edilir. Çok önceleri, buradaki çar bahçeleri tahrip edilmeden evvel, bu arazi kayıtlarda "Sadovniki" (Садовники) ismiyle yer almıştır. II. Yekaterina zamanında kazılarak ortaya çıkarılan Vodoothodny kanalı bu bahçeleri karadan ayırır, böylelikle Moskova'nın tam merkezinde bir ada oluşur. Moskovalılar arasında bu ada "Bataklık" (Балчуг) olarak adlandırılır (Kanal, bataklık kurusun diye açılmıştır). Halk arasında tabir edildiği gibi, yapay olarak nitelendirilen bu gibi yerlerden iyi bir şey beklenmez. Bu nedenle Moskova sakinleri bu bataklığın kana susadığına inanır, tarihin tozlu sayfaları da bu kehaneti doğrular niteliktedir (Razumovskaya, 2012,184).

Modern insanın ihtiyaçları göz önünde bulundurularak işlevsel bir biçimde planlanan bu büyük bina, 1930'lu yıllarda Mimar Boris M. İofan'ın projesine göre yapılır. Bu bina içindeki daireler yalnızca iktidar temsilcilerine ya da Sovyetler Birliği entelektüel çevresinden kimselere verilir. İşten eve gelen bir insanın vaktini verimli bir şekilde değerlendirebilmesi için tüm ihtiyaçlar dikkate alınarak binanın yakınına market, Udarlık (Ударник) adlı bir sinema salonu, spor salonlarının bulunduğu bir kulüp, kütüphane ve çocuklar için bir kreş açılır. Dairelere gaz (mutfaklarda gazlı ocak ve buzdolapları bulunur) ve tüm gün kullanılabilen sıcak su bağlantısı sağlanır. Her dairede telefon vardır, daireler bataklık meşesinden deri kaplama, yeni mobilyalarla döşenir (Yantovskaya, 2012,167-168). Mimar İofan, binadaki estetik ayrıntıları da düşünür: Daire tavanlarındaki resimler Ermitaj'da çalışan profesyonel restoratörler tarafından yapılır. Ayrıca savaş gibi acil durumlar için binanın bodrum katında sığınaklar bulunur. "SSCB Hükümet Çalışanlarının Yaşadığı Konut Kompleksi" (Дом правительства) olarak adlandırılan bu yapı için o zamanlar otuz milyon rubleden fazla harcama yapılır (Razumovskaya, 2012, 186). Araştırmacı Aleksandr Şitov binanın bu ayrıcalıklı durumunu şu sözlerle ifade eder: "Sakinlerinin ihtiyacı olabilecek her şeyi kapsayan bir evdir; posta ofisi, banka, dükkânlar, kantin, kreş, klinik, sinema ve spor salonları mevcuttur ve Moskova'daki yüksek binalar içinde türünün ilk örneğidir. Kruşçev, Rıkov ve Tihonov gibi pek çok politikacı, asker, sanatçı, gazeteci, yazar ve akademisyen yaşamını bu evde sürdürmüştür." (Şitov, 2011, 182). Bu kooperatif yerleşkeye ait ilk ciddi olay, bina henüz inşaat halindeyken gerçekleşir: Yangın çıkar. Çok geçmeden söndürülür, ancak Moskova itfaiye şefi N. Tujilkin, sorgulanması sonrasında öldürülür (Razumovskaya, 2012, 187). Bu gizemli ölüm binayla ilgili ilk karanlık olay olarak değerlendirilir. Binanın yerleşim düzeninin kendi içinde hiyerarşik bir yapısı vardır. Pencereleri Moskova nehrine ve Kremlin'e bakan 1-12 nolu apartman

girişlerinde yer alan daireler en prestijli olanlardır. 1 nolu apartmanda ikamet etmiş olan Mareşal Mihail Tuhaçevski ve eşi tasfiye sürecinde infaz edilir (Nina Yevgenyevna, eşinden dört ay sonra tutuklanır, kamp düzeneğinde yargılanmasının ardından öldürülür). Tasfiyeler 1934 yılında binadaki 2/20 nolu daireye geçer. Mihail Tuhaçevski, Vasili Blyuher, Aleksandr Kosarev, Aleksey Rıkov gibi saygın insanlar ansızın ortadan kaybolmaya başlar. Sabah evden çıkarlar, yaklaşan bir arabaya bindirilip evlerine bir daha geri dönmezler. Bina içinde de tutuklamalar gerçekleştirilir. Bu konuda araştırmalarda bulunan Yelana Razumovskaya “Nehir Kıyısındaki Ev” in karanlık yüzünü şu sözlerle ortaya koyar: “NKVD çalışanları geceleri bir otomobile* gelir, herkes nefesini tutarak beklerdi. Eğer herkesin uyuduğu bir evde aniden ışıklar yanarsa, bu bir sonraki tutuklama demektir. Benzer araçlar gece boyunca birkaç kez Serafimoviç sokağına gelirdi. 22 Haziran 1937 tarihinde binanın yüksek mevkiili sakinleri arasında toplu bir tutuklama gerçekleştirildi. Tüm bu olanlardan sonra ‘Nehir Kıyısındaki Ev’; ‘İnfaz Evi’, ‘Kremlin Krematoryumu’ olarak anılmaya başlar.” (Razumovskaya, 2012, 188). Ailelerinin tutuklanmaları sonrasında bu olayların akıbetinden kurtulan pek çok çocuk, tekrar burada yaşamalarına izin verilmediğinden sokakta kalır. Ancak bu dönemi ele alan çalışmalarda, mahkûm edilen ailelerin çocuklarının yaşları dikkate alınarak farklı şekillerde devlet kontrolünde tutulduğu belirtilir.

II. Dünya Savaşı sırasında “Nehir Kıyısındaki Ev” boşaltılır. Baskının el sürmediği çoğu sakin, tahliye edilir. Ancak bu kez de bina yöneticisi ve güvenlik görevlisi öksüz kalmış daireleri soymaya yeltenir. Suçlular yargılanarak öldürülür. Savaş sonrasında çoğu bina sakini evine geri döner. Yeterince acı ve yokluk yaşandığı için artık hiçbir tutuklama ya da infaz beklenmezken, ne yazık ki her şey kaldığı yerden devam eder (Razumovskaya, 2012, 189). Araştırmacı Aleksandr Şitov, “Nehir Kıyısındaki Ev” in bu süreçte insanlar üzerinde bıraktığı izlenimi şu özlere ifade eder:

“Kimileri; adresleriyle bilinen evler olduğu gibi isimleriyle tanınan evler olduğunun da farkındadır... Moskovalılar bu evi ‘Nehir Kıyısındaki Ev’ (Yuri Trifonov’un isimlendirdiği gibi) olarak bilir, yeni gelenler ise binanın ön cephesine peş peşe sıralanmış hatıra levhalarını akıllarında tutar. Mermerden ya da granitten bu ‘sayfalar’ Sovyet Devlet tarihini öğrenmek mümkündür. Bina, arşiv belgelerinde SSCB Halk Komiser Kurulu (Sovnarkom) ikinci evi olarak geçer, konuşma dilinde ise Hükümet Konağı Lojmanı olarak yer bulmuştur... İlk yerleştirilmelerden oldukça kısa bir süre sonra daireler boşalmaya başlar. Daire sakinleri güdültüsüz patirtısız, ansızın ortadan kaybolur. Onlardan geriye yalnızca kapılardaki damgalar kalmıştır... O günlerde, bu evin artık hükümet konağı lojmanı değil, yargulamaların ve infazların gerçekleştirildiği bir ev olduğuna dair iç karatıcı bir şaka dolandır ortalıkta.” (Şitov, 2011,71).

Tasfiye sürecinde Nehir Kıyısındaki Ev’de ikamet eden 800 kişi tutuklanır. Özellikle yedi nolu apartman oldukça talihsiz şeylere tanık olur. On yıl içinde bina sakinlerinin çoğunun başına trajik olaylar gelir. Bu binada yer alan dairelerden birinde “Trifonov ailesi” yaşar. Yazar Yuri Trifonov’un babası SSCB Yüksek Mahkemesi Askeri Şura Temsilcisi, devrimci Valentin Trifonov ve eşi 1938 yılında tutuklanır (Yantovskaya, 2012, 166). Yu. Trifonov ve kız kardeşi ise büyükannesi tarafından büyütülür. Yu. Trifonov’un 1976 yılında yayımlanan “Nehir Kıyısındaki Ev” adlı eserinde, bu binada yaşayan ailelerin yazgıları kaleme alınmıştır. Yu. Trifonov, Mimar İofan tarafından dizayn edilen ve 1927-1931 yılları arasında inşa edilen bu evi kaleme alan ilk yazardır (Razumovskaya, 2012,190). Benzer bir biçimde tüm sanat yaşamını bu binaya ve sakinlerine adayan Yu. Trifonov’un arkadaşı, yazar Mihail Korşunov da belleklere kazınan ve yeni baştan kurulan gerçekler üzerine bir eser kaleme alır. “Nehir Kıyısındaki Ev” hakkında yurt dışında da eserler yayımlanır. Bu anlamda L. Şatuvskaya’nın anıları, İna Şiheyeveva’nın “Halk Düşmanının Çocukları. 1925-1953 Putlaştırma Dönemindeki Aile Faciası” (Дети врагов народа: Семейная хроника времен культа личности) adlı eseri, Stalin’in kızı Svetlana Alliluyeva’nın anıları dikkat çeken çalışmalardır. Yaşamalarını bu evin duvarlarından ayrı tutamayanların sanatsal mirası Sovyet edebiyatı için önem taşır. Yazar Boris Lavrenyov ve Alekdandr Serafimoviç; şair Nikolay Tihonov; gazeteci M. Svetlov ve XX. yüzyıl Rus edebiyatının ikinci yarısına ait çalışmalarıyla Yu. Trifonov, A. Rıbakov, Yu. Semenov yazarlık kimliklerini yaşamışlıklarıyla bütünleştiren birer tanık olarak değerlendirilir (Ter-Yegiazaryan, 2004, 200-202). Bu bina, günümüzde, birkaç mevcut sakini tarafından müze olarak işletilmektedir. Müzede binanın tarihi, yapımı, eski sakinlerinin yaşamı ve Stalin tasfiyeleri sırasında öldürülenlerin listeleri gibi bilgiler sunulmaktadır.

* Voronok (воронок): Tutukluların taşındığı siyah boyalı otomobil (Metinde metaforik bir anlamda kullanılan bu ifade, araca binenlerin bir daha geri gelmeviğine vurgu yapabilmek için seçilmiştir. Gecenin karanlığında evin kapısına gelen bu aracın “siyah” renk oluşu beraberinde gidenlerin bir karanlığa, bir belirsizliğe sürüklendiğini ifade eder). Bkz. N. Yu. Şvedova. (2008). Tolkoviy slovar russkogo yazıka. Moskva: Rossiyskaya akademiya nauk. s. 111.

Yuri Trifonov'un Kaleminden "Nehir Kıyısındaki Ev"

Yazar Yuri Trifonov'un babası *Valentin Trifonov*; 1905 Devrimi'nde bizzat yer almış*, 1917 yılında II. Nikolay tahttan indirildiğinde Petrograd'da Bolşevik grubun başkanlığını yapmış etkin bir Parti mensubudur. Kasım 1925'ten Mart 1926'ya kadar Politbüro Merkez Komitesi kararıyla Çin'deki askeri kurulda görevlendirilir. Sovyetlerdeki ilk mareşallerden Aleksandr Yegorov (1939'da *halk düşmanı* olarak damgalanır) SSCB Büyükelçilik Askeri Ataşesi olarak Çin'de bulunurken, V. Trifonov da onun yardımcısı konumunda görev yapar (Şitov, 2011, 20-21). Mart 1926'da Moskova'ya dönen V. Trifonov, Politbüro Merkez Komitesine "Çin'deki Sovyetler Birliği Tam Yetkili Temsilcisinin Çalışması Hakkında" (О работе полномочного представительства Советского Союза в Китае) başlıklı bir rapor sunar. Bu raporla ilgili A. Şitov'un ele aldığı önemli birkaç alıntı şöyledir: "... Danışmanlarımız Sovyet yanlısı bir hükümet kurma yoluna girdiler... Çin'de kendi ellerimizle bir hükümet kurmak maceracılıktan başka bir şey değil. Bir hükümet kurmak değil, burjuva hükümeti de olsa eğer sosyo-ekonomik bir dayanağı varsa (...) o hükümeti desteklemek gerekir." (Şitov, 2011, 20). V. Trifonov hazırladığı bu raporla Çin'deki ulusal hareketlenmenin köylü ayağını hesaba katmadan, Rusya'nın Ekim deneyimini, İç Savaştan aldığı dersleri Çin'e aktarması konusunda karşıt bir tutum sergiler. Bu nedenle aynı yıl Mart ayında Helsinki'deki Sovyet elçiliğinde ticaret mümessili olarak çalışmak üzere Finlandiya'ya gönderilir. 1926-1928 yılları arasında burada yaşayan Trifonov ailesinin yaşamındaki Finlandiya durağı, Yu. Trifonov'un çocukluk zamanlarına değindiği "Gri Gökyüzü, Direkler ve Kızıl At" (Серое небо, мачты и рыжая лошадь) adlı eserine konu olur. Eserde babasının Finlandiya'da göreve başlaması konusunda değerlendirmelerde bulunan Yu. Trifonov, babasının bu dönemdeki tuhaf ruh halini şöyle aktarır:

"Hatırlıyorum, 1927 yılı yazı Lovisa'da yaşamıştık. Orada bir kır evi vardı. Her şey Moskova'nın biraz dışında bulunan Serebryanny korusundaki gibiydi; tomruklardan yapılan evler, çam kokusu, boyanmamış tahtalar, iğneyapraklılar, kum, güneş ve mutluluktan güneşin altında kendinden geçmiş (...) ben. Babam merhamet bilmez bir halde beni kucagında tutuyor. Kurtulmak ve ışıltının, sıcaklığın geldiği yere uzanmak istiyorum. Birakmıyor, mızızlanıyorum, sıkıca tutuyor beni ve düşünüyor, neden kendini birden Finlandiya'da bulmuştu? Daha bir yıl önce savaş göreviyle, geleceğin mareşali Yegor ile birlikte Çin'deydiler (...) Generallerin içinden çıkılmaz savaşını anlamaya çalışmış ve her zamanki gibi buna gerek olmamasına rağmen ne gördüyse onu kaleme almıştı. Ve işte Devrimden, savaşın uğultusundan uzağa, sessizliğe atılmıştı... Buna itiraz edebilir miydi acaba? On altı yaşından, 1904 yılından beri hiçbir şeye itiraz etmemeye alışmıştı." (Trifonov, 1999, 221).

Bolşevizm'e bağlılığından şüpheleri olmasına rağmen babasının cesaretinden, değerlerinden ve özverisinden şüphe duymayan Yu. Trifonov, babasının diplomatik nedenlerle gönderildiği sürgün yıllarının, eski Bolşevik yanlılarından kurtulmayı hedefleyen sistematik bir kararlar ilişkili olduğunu çok sonra anlar. Yazarın bu düşüncesi araştırmacı Karolina De Magd-Soep tarafından şöyle değerlendirilir: "*Stalin'in kendi katı iktidar mücadelesi için Valentin Trifonov gibi; düşünen, sorgulayan, olaylara eleştirel yaklaşan kimselere ihtiyacı yoktu.*" (De Magd-Soep, 1997, 19). Trifonov ailesi 1928 yılında Moskova'ya döner ve Tverskaya caddesinde bir dairede yaşamaya başlar, bu arada baba V. Trifonov Ziraat Bilimleri Birleşik Akademisinin başkanı olur. Mayıs 1932'de SSCB hükümet çalışanlarının yaşadığı konut kompleksine taşınırlar. Bu bina sonraları, Yu. Trifonov'un "Nehir Kıyısındaki Ev" ismini taşıyan eseriyle bütünleşerek bu şekilde anılmaya başlar (Şitov, 2011, 69). V. Trifonov 1932-1937 yılları arasında Halk Komiserleri Kurulu başkanı olarak görev yapar, aynı zamanda Devlet Planlama Komitesi üyesidir. Bu süreçte askeri bir uzman olarak da görev yapan V. Trifonov, faşizmi görmezden gelmenin tehlikelerini tanımlayan ve Hitler'in savaş taktiğini tahmin eden "Gelecek Savaşa Bakış" (Контуры грядущей войны) adlı bir eser kaleme alır. Yu. Trifonov'un "Kayboluş" (Исчезновение) adlı eserindeki Mihail Bayukov karakteri gibi V. Trifonov da ticari işlerden ziyade yeniden askeri sahada görevlendirilmek umuduyla bu çalışmasının kopyalarını Stalin, Molotov ve Kalinin'e gönderir. Ancak bu durum bir anlamda onun sonunu hazırlar (Ekşüt, 2014, 12). 21 Haziran 1937 gecesi Serebryanny korusundaki kır evlerinden alınarak tutuklanır. Bu olay yazarın, babasına adadığı "Ateşin Kızıltısı" (Отблеск костра) adlı eserinde, şu sözlerle aktarılır:

*1904 yılında Rostov'da Sosyal Demokrat Partiye katılan iki kardeş 1905 Devrimi'nde bizzat yer alır. 1906 yılında tutuklandıklarında ise birbirleriyle isimlerini değiştirirler, çünkü Yevgeni 1905 Devrimi'nde etkin bir rol alması nedeniyle idam edilebilecek bir yaşta, böylelikle hayatı kurtulmuş olur. Zaman zaman kaçarak, zaman zaman sürgün ve kamplarda geçen bu karmaşık dönem Trifonov'lar için zorlu yıllar olarak ifade edilir. Bkz. Semyon A. Ekşüt. (2014). *Yuri Trifonov velikaya sila nedoskazannogo*. Moskva: Molodaya gvardiya. s. 9-12.; Lisa Caroline Bage. (1997). *The Evolution of Iurii Trifonov as a Writer*, Durham: Durham Univesrity. s. 5.

"Üniformalı askerler uçurtma uçurduğumuz kır evine geldikleri, babamı tutuklayıp götürdükleri zaman on bir yaşındaydım. Kız kardeşim ve ben uyuyorduk, babam bizi uyandırmak istememiş. Bu nedenle vedalaşamadık. Bu olay 22 Haziran 1937 tarihinde gerçekleşti." (Trifonov, 1987, 8).

"Gelecek Savaşa Bakış" adlı çalışmasını kaleme almasının ardından tutuklanan V. Trifonov, Lyubyanka'da bir hapisaneye getirilir, 15 Mart 1938 tarihinde on beş dakikalık bir yargılama sonrasında kurşuna dizilir. Ancak bu durumla ilgili ailesine bir süre bilgi verilmez. Yu. Trifonov derin bir korkuyla saatlerce hapisane kapılarındaki kuyruklarda bekleyerek tutuklanan babası hakkında bilgi almaya çalışır. Bu olaydan birkaç ay sonra, *halk düşmanının*ın karısı olarak tutuklanan Yevgeniya Trifonova ise Kazakistan'da bir çalışma kampına gönderilir (De Magd-Soep,1997,22). V. Trifonov'un tutuklanması sonrasında gönderildiği Lyubyanka hapisanesi ve ailesinin onun nerede bulunduğunu öğrenmek için hapisane kapılarındaki çaresiz bekleyişi arşiv çalışmalarında aktarılan bilgilerle uyusmaktadır. Nitekim 1938 yılında mahkûm eşlerine yönelik başlatılan yargılama süreciyle ilişkili bir biçimde, yazar Yu. Trifonov'un annesi Ye. Trifonova da aynı yıl tutuklanır. 1938 yılında annesinin tutuklanarak evden götürülüşü yazarın günlüğünde şu sözlerle yer bulur:

"3 Nisan 1938: Bu gece NKVD'den gelip annemi götürdüler. Bizi uyandırdılar. Annemin güçlü bir duruşu vardı, sabaha doğru evden ayrıldılar. Bugün okula gitmedim. Büyükannemle yalnız kaldık... Ayın yedisinde Anya ile gidip annemin hangi hapisanede olduğunu öğreneceğiz. (...)

8 Nisan 1938: Günler artık anlamsızlaştı. Ne zaman sona erecek tüm bu olanlar... Bugün hemen okuldan sonra ben, Anya ve Tinga annemin nerede olduğunu öğrenmeye Kuznetskiy most'a gittik. Küçük odada nerdeyse yirmi kişiydik. Vasistas açılıncaya kadar yaklaşık otuz dakika bekledik. Herkesin yüzü ağlamaklı, üzgün, mutsuz. Çok geçmeden vasistas açıldı ve sıraya girdim. Sıram geldiğinde elimdeki belgeyi gösterdim. Annemin Butırka hapisanesinde olduğunu söylediler. Babam da orada bulunduğuna göre, anladım ki annemi de babamla alakalı olarak tutuklamışlardı" (Aktaran: Şitov, 2011, 193).

Yazarın günlüğünde belirttiği "Kuznetskiy most" ve "Butırka hapisanesi" tasfiye sürecine ait arşiv mekânlardır. Yu. Trifonov'un amcası Yevgeni Trifonov'a ne olduğu konusunda ise iki versiyonlu bir son söz konusudur: Araştırmacı Lisa Caroline Bage, Yevgeni Trifonov'un bu tedirgin süreçte (1937) kalp krizi geçirerek hayatını kaybettiğini (tasfiyeler sırasında kalp krizi geçirenlerin sayısı artar) ifade eder (Bage, 1997, 28). Araştırmacı Karolina De Magd-Soep ise Yevgeni Trifonov'un 1937 yılında tutuklandığından söz eder (De Magd Soep, 1997, 22).

Anne ve babalarının tutuklanması sonrasında Yu. Trifonov ve kız kardeşine büyükanneleri Tatyana Slovatinskaya bakar, böylelikle Yu. Trifonov ve kız kardeşi o dönemde annesiz babasız kalan pek çok çocuk gibi kimsesiz çocuklar yurduna gönderilmekten kurtulur. Kızının ailesinin yıkımına rağmen, büyükanne Slovatinskaya'nın yaşamı boyunca İ. Stalin'i desteklemesi Yu. Trifonov'u hep şaşırtmış, bir türlü büyükannesini anlayamamıştır. Tüm bu gelişmeler sonrasında, terör ve korku atmosferiyle çevrili "Nehir Kıyısındaki Ev"de yaşamaya devam eden Yu. Trifonov, kardeşi ve büyükannesi 1939 yılında tahliye edilip Moskova'nın dış kesiminde bulunan Bolşaya kalujskaya (Большая Калужская) sokağında üç odalı komün bir daireye taşınırlar. Yu. Trifonov eski yaşamının sona erdiğini, ancak buraya taşınmaları sonrasında anlar. Büyükanneleri *halk düşmanının* çocukları Moskova'nın merkezinde geziniyor dedirtip, iktidar yanlılarına fırsat vermemek için torunlarına eski evlerine gitmemelerini söyler. Hükümete, İ. Stalin'e ve diğer siyasi isimlere karşı arkadaşlarını kışkırtıyorlar düşüncesiyle V. Trifonov'un çocuklarına komplo kurulabileceği korkusu büyükanneyi rahatsız eder (Tan Metreş, 2016: 143).

Yu. Trifonov'un ailesiyle birlikte yaşadığı "Nehir Kıyısındaki Ev", kanayan bir yara misali Yu. Trifonov'un yaşamı boyunca ona hep acı verir. "Nehir Kıyısındaki Ev"den ayrılımlarının ardından yazar şu satırları kaleme alır:

"Gürültüden uzakta yaşıyorum
Tiyatrolardan, sinemalardan.
Ve karanlık dünyaya bakıyorum
Pencerenin ardından.
Dünya büsbütün sıkıcı olabilir mi?
Sadece sevinç ve gülümseme
Karanlık ve talihsiz evime
Uğruyor diğerlerinden seyrekçe
Belki acı hüznüler

Sessiz, kötülükle dolu
Bizim evde geceliyorlardı
Bir bahardan bir bahara.
Bizim evde kime hüznün getirdiler?
Kim sizin egemenliğiniz altında ezildi?
Büyüdüm ben ve siz kayboldunuz
Akıp giden günlerin bir parçası gibi.
Varsın olsun, ben buradayım arkadaşlar! Uzakta!
Varsın pencerenin ardında tipi olsun!
Yıldızlar yükseklerden bana ışık tutar
Aydınlatarak yaşama gayemi.
... Gürültüden uzakta yaşıyorum
Tiyatrolardan, sinemalardan.
Dünya bir zamanlar karanlıktı
Uzun zaman önceydi bu!" (Aktaran: Şitov, 2011, 193).

Halk düşmanı addedilen bir babanın oğlu olarak Yu. Trifonov'un zorlaşmaya başlayan yaşamı günlüğünde şu sözlerle yer bulur: "Başlangıçta mutlu, tasasız, her bakımdan muazzam bir yaşamım oldu. Babam, annem ve iki amcam benimle birlikteydi. Maddi anlamda da tasam olmadı, keyfime göre yaşadım. (...) 22 Haziran günü babamı tutukladılar (Bu yaşadığım ilk darbeydi) 14 Eylül'de dayım Pavel Lurye'yi. 19 Aralık'ta amcam Yevgeni Trifonov yaşamını yitirdi, 3 Nisan'da annemi tutukladılar. Büyükkannem öyle zayıfladı ki kendini zor idare ediyor. Merkez komutanlığına gitti ve merkez komutanı 1 Mayıs'a doğru bizi Hükümet Çalışanlarının Yaşadığı Konut Kompleksi'nden başka bir yere taşıyacağı konusunda onu 'umutlandırdı'. Tabii ki de böylesine büyük bir daireyi üç kişilik bir ailenin, halk düşmanının ailesinin doldurması göz yumulacak bir konu olamazdı!" (Aktaran: Şitov, 2011,196). Kız kardeşi ve büyükannesiyile Nehir Kıyısındaki Ev'den ayrılışları yazarın aynı adı taşıyan eserinde şu sözlerle aktarılır:

"Yağışlı bir ekim günü etrafa yayılmış naftalin ve rutubet kokusu... Koridorda üst üste yığılmış paket paket kitaplar, çantalar, bavullar, torbalar ve paketler. Tüm bu döküntülerin beşinci kattan aşağıya taşınması gerekiyordu (...) Yağmur yağmaya devam ediyordu, tanrıya şükür, biz giderken ortalıkta kimsecikler yoktu. Sadece siyah kasket takmış olan asansör görevlisi adam verandaya kadar gelmiş, ellerini arkasında birleştirip öylece durmuştu. Bana ya da kız kardeşime bakmıyor sadece kamyona bakıyor, bir yandan da kafasını hafifçe sallıyordu. Kafasını sallayarak ya bizi uğurluyor ya da kendi kendine bir şeyler düşündüğü için öyle yapıyordu ya da gitmemize seviniyordu. Bütün hayatımı geçirdiğim, yağmurun ıslatarak daha fazla koyulaştırdığı asfalt yolun bulunduğu auludan git gide uzaklaşıyorduk..." (Trifonov, 1986, 449-450).

Tüm yaşamı boyunca yitirdiklerinin izini süren Yu. Trifonov, eserlerinde öne çıkardığı *ev* imgesi üzerinden geçmişle koparamadığı bağına yeni düğümler atar.

Sonuç

Rus toplumsal yaşamını derinden etkileyen bu hassas süreçte tutuklanmaktan korkan pek çok kişinin kaçındığı bir yaşamın içine düşen Yu. Trifonov anne ve babasının maruz kaldığı hazin sonla, kendisini bambaşka bir yaşamın içinde bulur. Babası V. Trifonov'dan artakalan her şey Yu. Trifonov'un çalışmalarına yön verir. Yu. Trifonov'un kaleme aldığı, Valentin ve Yevgeni Trifonov kardeşlerin yaşamlarından izler taşıyan "Ateşin Kızıltısı" adlı eser bunun bir örneğidir. V. Trifonov henüz hayattayken Petrograd ve kızıl muhafızlarla bütünleştirdiği kendi notlarını yazıya dökmeye niyetlenmiş, ancak bu düşüncesini hayata geçirememiştir. Dolayısıyla Yu. Trifonov bir anlamda babasının bu hayalini gerçekleştirmiş olur. K. De Magd-Soep'in ifadesiyle Yu. Trifonov, babasını Stalin teröründen zarar gören milyonlarca Sovyet insanın trajik kaderinin simgesi haline getirir. Bu karmaşa sürecinde bir tür fişleme aracı olarak insanların bilicinde yer eden "halk düşmanın babası/oğlu/kardeşi" gibi nitelermeler tüm toplumu potansiyel bir suçlu haline getirir.

Tarihsel süreçleri ve bir çağı kendi içinde taşıyan bireysel yazgıları bir arada tutan mekânsal odaklar döneme ışık tutar. Kimi zaman bir kent, kimi zaman bir fabrika, kimi zaman bir gemi çağa tanıklık eder. Bu yönüyle "Nehir Kıyısındaki Ev", içinde bulunduğu Bataklık adasının kendi hikâyesiyle bütünleşmişçesine, Rusya tarihinin karanlık bir dönemi olarak kayıtlara geçen 1937-1938 büyük terör yıllarına ev sahipliği yapar. Yalnızca bir konut olarak değil, geçmişin tozlu sayfalarını duvarları ardında muhafaza eden gerçek bir bellek mekânı olarak da edebi metinlerde, filmlerde, anı yazılarında, gizli raporlarda kendine yer bulur. Kent merkezindeki özel konumuyla kâh Kurtarıcı İsa Katedrali'nin (Храм Христа Спасителя) yıkılışına, yeniden inşa

edilişine; kâh Kremlin kulelerindeki kartal simgelerinin çıkartılıp yerine orak ve çekiçli, beş uçlu yıldız konuluşuna tanık olur. Baş gösteren unutmaya kültürüne karşı bir direniş niteliği taşıyan *mekân* gibi, söz de geleceğe düşülen bir nottur. Nitekim bugün *İnfaz Evi*, *Kremlin Krematoryumu* olarak anılan dönemin SSCB Hükümet Çalışanlarının Yaşadığı Konut Kompleksi, çocukluk yıllarını bu binada geçiren yazar Yu Trifonov'un "Nehir Kıyısındaki Ev" adını verdiği eseriyle bir kimlik kazanır.

KAYNAKÇA

- Bage, L. C. (1997). *The Evolution of Iurii Trifonov as a Writer*. Durham: Durham Univesrity.
- Bernkopf, N. *Obraz srednego čeloveka v gorodskih povestyah Yu. V. Trifonova*. http://is.muni.cz/th/426720/ff_m/-_kopie_2_.pdf, Erişim Tarihi: 10 Eylül 2016.
- Çaylak, H. (2016). Eleştirel Söylem Analizi Bağlamında Göçmen Yazar Sergey Dovlatov'un Eserlerine Yaklaşım. *Zamanın İzleri: İşgal, Göç ve Muhacirlik*, Trabzon: KTÜ Yayınları, s. 231-251.
- De Magd-Soep, K. (1997). *Yu. Trifonov i drama russkoy inteligentsii*. Trans. M. A. Litovskaya, Yekaterinburg: Ural.
- Ekşüt, S. A. (2014). *Yuri Trifonov velikaya sila nedoskazannogo*. Moskva: Molodaya gvardiya.
- Günel, Z. (2001). Anna Ahmatova ve 'Requiem'. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, No. 41, 1. s. 137-149.
- Hosking, G. (2011). *Rusya ve Ruslar*. Çev. Kezban Acar, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Konkvest, R. (1974). *Bolşoy terror*. Trans. L. Vladimirova, Edizyonu Aurora Firenze.
- Lyaguşkina L. A. (2012). Sotsialny portret repressirovannuh v hode "Bolşogo terrora" (1937-1938 god): sravnitelny analiz baz dannuh po kngam pamyati četreh regionov RSFSR. *İstoričeskie dokumenti i aktualne problemi arheografii i vseobşçey istorii novogo i novejšego vremeni*, Red. S. A. Kotov. Moskva s. 167-171.
- Onay, Y. (2007). *Batıya Direnen Devlet Rusya*. İstanbul: Yenyüzyıl Yayınları.
- Orlov, A. S. vd. (2006). *İstoriya Rossii*. Moskva: Prospekt.
- Polyanski, A. (2001). *Yeşov. İstoriya 'jelezno narkoma'*. Moskva: Veçe, Aria.
- Razumovskaya, Ye. A. (2012). *Anomalne mesta Moskvi*. Moskva: Bertelsmann media moskau.
- Riasanovsky, N. V., Steinverg M. D. (2011). *Rusya Tarihi*. Çev. Figen Dereli, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Semenenko, İ. S. (2011). *Rossiya XX- načala XXI veka. Kultura i obşçestvo*. Moskva: Prosvetşenie.
- Semyon A. E. (2014). *Yuri Trifonov velikaya sila nedoskazannogo*. Moskva: Molodaya gvardiya.
- Soloyed, K. V. (2006). Psihičeskaya travma v semyah, postradavşih ot Stalinskih repressiy. *Moskovskiy psihoterapevtičeskiy jurnal*, No: 4. s. 175-206.
- Şvedov, N. Yu. (2008). *Tolkoviy slovar russkogo yazıka*. Moskva: Rossiyskaya akademiya nauk.
- Şitov, A. (2011). *Vremya Yuriya Trifonova: Čelovek v istorii i istoriya v čeloveke*. Moskva: Noviy hronograf.
- Tan Metreş, E. H. (2016). *Kentsel Bellek Bağlamında Yu. V. Trifonov'un Öykülerinde 'Moskova'*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Slav Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, İstanbul.
- Ter-Yegiazaryan, T. (2004). *Oknami na Kreml iz istorii 'Doma na naberejnoj'*. Moskva: Novaya elita.
- Trifonov, Yu V. (1986). *Sobranie soçineniya 4 tomah: tom 2. Povesti*. Moskva: Hudojestvennaya literatura.
- Trifonov, Yu V. (1987). *Otblek kostra*. Moskva: Sovetskiy pisatel.
- Trifonov, Yu V. (1999). *Oproknutiy dom*. Moskva: Panorama.
- Üçgül, S. (2006). *Rus Göçmen Edebiyatı I*. Ankara: Kapadokya Kitabevi.
- Yantovskaya, V. A. (2012). *Literaturnoe zamoskooreçie*. Moskva: Gelios ARB.
- Yemelyanov, Yu (2014). *Stalin. İktidara Giden Yol*. Çev. O. Uravelli, Ankara: Lena Yayınları.
- Yemelyanov, Yu (2015). *Stalin. İktidarın Zirvesinde*. Çev. O. Uravelli, Ankara: Lena Yayınları.